

Anonieme weldoeners

Het belang van private cultuurfondsen

Claudine de With en Arjo Klamer Culturele organisaties wenden zich steeds vaker tot private fondsen. Kunnen deze fondsen een deel van de overheidsfinanciering overnemen? En zo ja, wat zullen daarvan de consequenties zijn voor de kunstwereld?

Nu de overheid probeert te bezuinigen op de subsidiëring van de kunsten, is de vraag of andere partijen de financiering van de kunsten over kunnen en willen nemen. De landelijke, provinciale en gemeentelijke overheden nemen nog steeds het leeuwendeel van die financiering voor hun rekening. Tal van culturele instellingen zijn voor 85 procent van hun inkomsten van hen afhankelijk. Trekt de overheid zich terug, dan zullen ze ergens anders hun inkomsten vandaan dienen te halen om de tent niet te hoeven sluiten. Dat kan uit de markt, door middel van hogere prijzen en meer verkoop aan de kassa en sponsorcontracten met het bedrijfsleven, of uit de zogenoemde derde sfeer¹ door middel van private donaties en subsidies van maatschappelijke organisaties zoals private fondsen. (Klamer 2006)

Private fondsen lijken een goed alternatief voor de financiering van de kunsten. Ze behoren per slot van rekening tot de derde sfeer en als

het hun motief is om steun te geven aan de kunsten, dan kan het probleem voorkomen worden dat degene die niet begaan is met de kunsten er toch voor betaalt. De private subsidiëring van de cultuursector is daarom te prefereren boven een regeling waarbij de belastingbetaler gedwongen wordt mee te betalen aan iets dat hem of haar gestolen kan worden. Maar zijn de private fondsen wel het alternatief? Kunnen deze fondsen een deel van de overheidsfinanciering overnemen? En zo ja, wat zullen daar de consequenties van zijn voor de kunstwereld?

Noodgedwongen zijn cultuurorganisaties in de loop van de jaren steeds meer relaties met sponsors gaan opbouwen. (ibid.) Ze zoeken op deze manier het alternatief van de markt op om compensatie te vinden voor een terugtrekkende overheid. Maar deze financiering via de markt blijft wantrouwen bij de cultuursector oproepen, onder meer omdat commerciële belangen verstrengeld raken met artistieke belangen. De

steun van een grote bank wordt na een dubieuze overname waarbij deze bank stevige reputatieschade oploopt, heel wat minder aantrekkelijk. De gift zou de voor de hand liggende andere optie zijn. Het is de belangrijkste optie in landen als de Verenigde Staten en Engeland. Ook een land als Italië kent een ontwikkelde mecenascultuur. In Nederland domineert nog steeds een negatief beeld van de mecenas. De gulle geveer zou in de ogen van de bevolking, maar ook in die van de leiding van culturele instellingen, vooral doneren uit ijdelheid of eigenbelang.

Anonieme giften

Private fondsen zijn een manier om de stroom giften te bundelen en met meer kennis en deskundigheid te verdelen onder culturele organisaties. Door hun anonimiteit vermijden ze de negatieve associatie met charitas, ook al zijn en blijven het filantropische instellingen die in de derde sfeer opereren, dus buiten de markt en de overheid om.

De optie van financiering via private fondsen lijkt belangrijker te worden in het culturele veld. Culturele organisaties wenden zich in toenemende mate tot private culturele fondsen als het Prins Bernhard Cultuurfonds, het VSB-fonds en de VandenEnde Foundation. Het totale aantal aanvragen bij deze instellingen voor subsidies voor kunst- en cultuurprojecten neemt toe, en de onderlinge banden tussen deze fondsen en de culturele instellingen zijn versterkt.² Cultuurinstellingen lijken nu meer en meer doordrongen van het belang en het profijt dat ze kunnen hebben als ze een goede relatie met de fondsen onderhouden.

Tabel 1 laat zien dat cultuurfondsen een aanzienlijk deel van de financiering van de kunsten voor hun rekening nemen, iets meer dan 10 procent van het totaal dat de overheden en bedrijven via sponsorcontracten fourneren.

[Tabel 1]

Bronnen van de bijdragen aan cultuur (in miljoenen euro's) in 2005³

Overheid:	867 ⁴
Fondsen:	125 ⁵
Bedrijven: (giften en sponsoring)	135
Legaten:	2
<hr/>	
Totaal:	1.129

Private fondsen

Nederland heeft een aantal grote vermogende en/of geldwervende cultuurfondsen, waarvan de belangrijkste het Prins Bernhard Cultuurfonds, het VSBfonds en de VandenEnde Foundation zijn. Deze drie zijn ieder opgericht vanuit een eigen, filantropische gedachte en verschillen in het maken van hun beleid en keuzes.

Het Prins Bernhard Cultuurfonds komt voort uit het Spitfire Fonds dat in 1940 in Londen werd opgericht. Het fonds kocht onder het regentschap van prins Bernhard oorlogsmaterieel, zoals Spitfires, voor de geallieerde troepen. De naam veranderde kort na de Tweede Wereldoorlog in het Prins Bernhard Fonds; pas sinds 1990 heet het fonds het Prins Bernhard Cultuurfonds. In de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw veranderde dit fonds ingrijpend door de groei van de inkomsten en is het geherstructureerd tot een zogeheten hybride fonds. Dit houdt in dat het fonds zelf fondsen werft en tegelijkertijd ook een vermogensfonds is.

Het Prins Bernhard Cultuurfonds beheert ruim 200 fondsen op naam en ontvangt daarnaast zijn gelden uit de BankGiro Loterij en middels de jaarlijkse collecte, de zogenoemde Anjeractie. Verder wordt het fonds ondersteund door donateurs en ontvangt het regelmatig legaten en schenkingen. Het Cultuurfonds

richt zich in het donatiebeleid op Nederlandse projecten met een brede focus op cultuur- en natuurbehoud en is al vele jaren succesvol in het stimuleren van bijzondere initiatieven en jong talent door middel van financiële bijdragen, maar ook in de vorm van opdrachten, prijzen en beurzen.⁶

Het VSBfonds is een vermogensfonds. Het ontstond uit een fusie van de VSB Bank met het verzekeringsconcern AMEV in 1990. Bij deze fusie werd besloten de opbrengst van het aandelenbelang een nieuwe bestemming te geven en deze via het nieuw op te richten VSBfonds toe te kennen aan bijzondere en niet-reguliere projecten die bijdragen aan een duurzame toekomst. Het VSBfonds stelde zich als doel het behoud en de verbetering van een leefbare Nederlandse samenleving te financieren.⁷

Het derde particuliere cultuurfonds is de VandenEnde Foundation. Dit fonds is in 2001 na de verkoop van de Endemol-aandelen opgericht door Joop van den Ende en zijn echtgenote Janine. Het fonds ondersteunt door middel van financiële bijdragen talentvolle jonge en gevestigde kunstenaars en biedt hun op die manier de mogelijkheid zich verder te ontplooiën. Daarnaast richt de Foundation zich op het ondersteunen van kunstzinnige en kunsteducatieve projecten, op activiteiten op het gebied van de podiumkunsten en de audiovisuele media en heeft het als doel de cultuurparticipatie te bevorderen en het cultureel ondernemerschap te stimuleren.⁸

Aanvragen en afwijzingen

In tabel 2 zijn de budgetten en de aanvragen van 2006 van het Prins Bernhard Cultuurfonds, het VSBfonds en de VandenEnde Foundation bijeengebracht om een duidelijker beeld te verkrijgen van de omvang van deze private cultuurfondsen. De verwerkte gegevens zijn verkregen via de online beschikbare jaarverslagen uit 2006.

[Tabel 2]

Fonds	Prins Bernhard Cultuurfonds	VSBfonds Kunst & cultuur	VandenEnde Foundation
Budget	17 miljoen euro	24 miljoen euro	10 miljoen euro
Aantal aanvragen	6.722	4.492 ⁹	578
Gehonoreerd	3.711	1.075	110
Afgewezen	3.001	-	468

Het opvallendst is het cijfer van de hoeveelheid gehonoreerde aanvragen van de VandenEnde Foundation. Van de 578 aanvragen die het fonds krijgt, voldoen maar 110 aanvragen aan de doelstellingen en voorwaarden van het donatiebeleid. De Foundation geeft voor dit relatief lage cijfer de verklaring dat er – ondanks het vereiste telefonische vooroverleg – aanvragen worden ingediend die buiten de doelstelling of criteria van de Foundation vallen. Veel aanvragen vallen bij voorbaat al af op grond van prioriteit of om andere redenen.

Het VSBfonds heeft in verhouding het grootste budget, maar dat wordt niet direct weerspiegeld in de totale hoeveelheid gehonoreerde subsidieaanvragen voor kunst en cultuur (het fonds verschaft geen gegevens over het totale aantal aanvragen).

Door de vele fondsen op naam is het Prins Bernhard Cultuurfonds een interessante subsidieverlener voor een grote verscheidenheid aan projectvoorstellen. Dat verklaart ook het zeer hoge aanvraagcijfer: iets meer dan de helft van de aanvragen wordt gehonoreerd.

Bij de beoordeling van de aanvragen spelen bij de drie fondsen allerlei al dan niet historisch geformuleerde doelstellingen en focusonderdelen mee. Het is voor de honorering van een aanvraag uiteraard van belang om zeer precies en deskundig met deze voorwaarden om te

gaan. Deskundigheid en kennis van zaken staan bij de cultuurfondsen hoog in het vaandel. Het collectieve beheer van de fondsen op naam bij het Prins Bernhard Cultuurfonds zorgt voor extra expertise.

Lastige evaluatie

Helaas is het met de huidige onderzoeksmethoden en meetinstrumenten vaak niet mogelijk om te evalueren of de geformuleerde doelstellingen van de gehonoreerde projectvoorstellen ook daadwerkelijk zijn behaald. Alleen harde feiten en cijfers, zoals de vraag of de financiële bijdrage conform het projectvoorstel is besteed, worden meestal gehanteerd om het project als succesvol te benoemen of om de aanvraag naderhand te toetsen. De sociale en culturele waarden die de fondsen hanteren als criteria, zijn moeilijk te duiden, nog moeilijker te meten en spelen geen systematische rol bij de evaluatie. Is het uitgevoerde project echt vernieuwend geweest, of verbindend zoals bedacht in het voorstel? Het is een redelijke vraag die geen goed antwoord krijgt.

Het VSBfonds en de Vereniging van Fondsen in Nederland (FIN), de belangenvereniging van vermogensfondsen in Nederland, zijn zich bewust van het belang van evaluatie. In het nieuw geformuleerde beleid van het VSBfonds wordt meer aandacht besteed aan het evalueren van de effecten, het bereik en de eventuele impact van de projecten.¹⁰ Dit initiatief is een stap in de goede richting, maar meer onderzoek naar het inzichtelijk maken van deze sociale en culturele effecten en de waardering van een project is wenselijk – zeker voor de legitimering van de financiële bijdragen van de private cultuurfondsen.

Ondanks dat de subsidiëring door de vele honderden fondsen op naam, het VSBfonds, het Prins Bernhard Cultuurfonds of de VandenEnde Foundation een oplossing kan zijn voor een terugtrekkende overheid, geldt voor deze private

cultuurfondsen dat ze net als de overheid bureaucratische trekken vertonen. Blijkbaar ontkomen ook deze private fondsen er in hun aanvraagprocedures niet aan om de aanvrager of andere belanghebbenden te overstelpen met papierwerk, richtlijnen en voorwaarden voordat de aanvraag behandeld en gehonoreerd wordt. Uiteraard heeft dit te maken met de legitimering van de gelden, maar het zou tot gevolg kunnen hebben dat de drempel om een financiële bijdrage aan te vragen verhoogd wordt of dat kleine projecten niet in aanmerking komen door de streng opgestelde criteria.

Voor culturele organisaties betekent dit dat ze – om van deze fondsen een financiële bijdrage te krijgen –, net als voor hun overheidsfinanciering voorstellen dienen te schrijven en aan allerlei voorwaarden moeten voldoen. Maar een voordeel is dat de organisaties niet aan het vierjarige kunstenplan gebonden zijn, maar continu hun voorstellen kunnen indienen.

Een ander belangrijk verschil betreft de beoordeling. Is de toekenning van overheidsfinanciering een ingewikkeld spel met adviesraden, ambtelijke instellingen en politici met allerlei mogelijkheden tot interventies en lobbies, voor de fondsen is het spel meer buiten zicht en moeilijker beïnvloedbaar. Ook ontbreekt de mogelijkheid om bij de VandenEnde Foundation en het VSBfonds tegen het besluit tot het niet verlenen van een bijdrage bezwaar of beroep aan te tekenen. Bij het Cultuurfonds kan – net als bij een landelijk, provinciaal of gemeentelijk fonds – wel bezwaar of beroep worden aangetekend en kan een besluit na redelijke argumentatie herzien worden. Wanneer het belang van de fondsen voor het overleven van culturele organisaties toeneemt, mogen we verwachten dat ze ook kritischer gevolgd gaan worden in hun toekenningsbeleid.

Conclusie

De gelden van de private initiatieven zullen voorlopig nog niet de rol van de overheid overnemen, maar ze vormen een belangrijke aanvulling op het huidige systeem. Fondsen zijn een goed Nederlands instrument om het geven te stimuleren en op een verantwoorde manier middelen te verdelen onder in de markt kwetsbare organisaties zoals culturele organisaties. De fondsen op naam van het Prins Bernhard Cultuurfonds stellen individuen in staat geld te doneren voor culturele doeleinden zonder de rompslomp van het beoordelen van aanvragen.

Private fondsen opereren min of meer als overheidsorganisaties maar missen de politieke context en onttrekken zich aan het politieke spel van democratische besluitvorming en de lobby. Dat heeft voordelen en nadelen. Willen culturele organisaties deze fondsen aanspreken voor aanvullende financiering, dan zullen ze rekening dienen te houden met de bureaucratische procedures en de voorwaarden die de fondsen stellen. De fondsen op hun beurt hebben uit hoofde van hun verantwoording aan de gulle gevers goede redenen om de gelden verantwoord te besteden. Ze zijn hoe dan ook een verrijking voor de Nederlandse cultuursector.

Fondsen zijn een goed Nederlands instrument om het geven te stimuleren

Literatuur

Klamer, A. (2006) *In hemelsnaam: over de economie van overvloed en onbehagen*. Kampen: Ten Have.
Schuyt, Th.N.M. (et al.) (red.) (2007) *Geven in Nederland 2007*. Den Haag: Elsevier Overheid.

Noten

- ¹ Er zijn drie sferen: de markt, waarin het quid pro quo geldt; de overheid, waar het principe van rechtvaardigheid geldt en waar volgens de regels verdeeld en toebedeeld wordt; en de *oïkos*, het thuis, waar de logica van verbondenheid geldt, de derde sfeer.
- ² Overigens valt op dat bij twee van de drie cultuurfondsen een dalende trend in het aantal gehonoreerde aanvragen te zien is. In vergelijking met 2005 daalde dit aantal in 2006 bij het Prins Bernhard Cultuurfonds van 3.804 naar 3.711; bij het VSBfonds van 1.196 naar 1.075. Alleen bij de VandenEnde Foundation steeg het aantal gehonoreerde aanvragen, van 88 naar 110.
- ³ De gegevens betreffende het cultuurbudget van de overheid zijn verkregen middels www.minocw.nl/cultuur/423/Financiering-cultuurbeleid.html, geraadpleegd op 16 mei 2008. De resterende gegevens zijn overgenomen uit het tweejaarlijkse onderzoek van prof. dr. Th.N.M. Schuyt. (Schuyt 2007)
- ⁴ Het cultuurbudget van de overheid is opgebouwd uit: gemeenten 520,2 miljoen euro (60%); Rijk 260,1 miljoen euro (30%); provincie 86,7 miljoen euro (10%).
- ⁵ Het cijfer voor fondsen is een cumulatie van zowel de vermogensfondsen als de geldwerpende fondsen.
- ⁶ www.prinsbernhardcultuurfonds.nl, geraadpleegd op 18 mei 2008.
- ⁷ www.vsbfonds.nl, geraadpleegd op 18 mei 2008.
- ⁸ www.vandenendefoundation.nl, geraadpleegd op 18 mei 2008.
- ⁹ Helaas kon het VSBfonds op korte termijn geen specifieke cijfers geven van de totale hoeveelheid aanvragen voor het thema kunst en cultuur. Het cijfer 4.492 is daarom het totale aantal aanvragen in 2006. Door het ontbreken van het aantal aanvragen voor kunst en cultuur is ook niet duidelijk hoeveel aanvragen er werden afgewezen.
- ¹⁰ www.vsbfonds.nl, geraadpleegd op 20 mei 2008.